

ENSRETNING I ØSTBLOKKEN

4/82 4

Den sovjetiske
generalsekre-
tær Leonid
Bresjnev stod
bag Bresjnev-
doktrinen, der
blev formuleret
efter Foråret i
Prag i 1968.

Budapest, Ungarns hovedstad, 1956. Sovjetiske kampvogne rykkede ind og stoppede endegyldigt Ungarns forsøg på at lægge afstand til Sovjetunionens dominans. Målet om at indføre en mere fri og anderledes kommunisme end den sovjetiske var slut i Ungarn og forblev det, indtil kommunismen brød sammen over 30 år senere.

Reformkommunismen

Baggrunden for begivenhederne i Ungarn var overraskende nok, at Sovjetunionen selv viste tegn på at ville ændre billedet af kommunismen som ufri og brutal. I 1956 holdt Sovjetunionens generalsekretær Nikita Krustjov en tale, hvori han meget tydeligt gjorde op med Stalin-tiden og fremstillede Stalin som en brutal leder, der havde givet kommunismen et dårligt ry. Nu skulle kommunismen vise sine positive sider, og Sovjetunionen skulle være en garanti for frihed og fred. Befolkningerne og mange politikere i de andre kommunistiske lande fik opfattelsen af, at en demokratisk, åben og mere fri form for kommunisme var på vej. For nogle østeuropæere rummede den kommunistiske ideologi nemlig også positive elementer: lighed, afskaffelse af fattigdom, ambitioner om fred og modstand mod kapitalismens negative sider. I stedet for Sovjetunionens version af kommunismen under Stalin, der ikke accepterede andre politiske synspunkter og tvang kommunismen igennem, stod deres version af kommunismen for noget andet. Den skulle ikke tvinges igennem, men være tiltrækkende. Den version fik betegnelsen reformkommunisme.

1. Hvad var reformkommunismen?
2. Hvorfor invaderede Sovjetunionen Ungarn?
3. Hvad havde nedkæmpelsen af Ungarnopstanden vist?
4. Hvad var Foråret i Prag?
5. Hvad handlede Bresjnevdoktrinen om?
6. Hvordan kom den kommunistiske ledelses ønske om at skabe en fællesskabsfølelse til udtryk?
7. Hvordan skabte de kommunistiske regeringer ensretning i de østeuropæiske lande?

MENS DU LÆSER

Den var altså ikke et opgør med kommunismen, men en omfortolkning. Den skulle respektere andre politiske synspunkter og tillade andre partier at stille op. For hvis kommunismen var så meget bedre, ville den jo vinde frie valg. Reformkommunisme betød heller ikke nødvendigvis et opgør med planøkonomien, for i reformkommunisternes forståelse garanterede den økonomisk lighed og bekæmpelse af fattigdom.

Sovjetiske kampvogne kørte ind i Budapest i 1956 og slog opstanden ned.

Ungarnopstanden

De reformkommunistiske ideer fandtes overalt i de østeuropæiske lande, men i 1956 kom de stærkt til udtryk i Ungarn. Det begyndte på universi-

DEMOKRATI OG MENNESKERETTIGHEDER

tetet i Budapest med store demonstrationer i oktober. Demonstranterne krævede reformer og et opgør med sovjetisk dominans, og de fik efterhånden stor opbakning i hele Ungarn. Det tydeligste eksempel var, at en kæmpe statue af Stalin blev væltet. Den pro-sovjetiske ungarske politiske ledelse gik af og blev erstattet af reformkommunisterne Janos Kadar og Imre Nagy, der indførte et flerpartisystem. I den nye regering kom ikke-kommunistiske venstreorienterede og vestligt-orienterede partier med. Alt det kunne Sovjetunionen måske have accepteret, hvis de kunne sikre sig, at Ungarn stadig var en loyal allieret. Men da Ungarn i november trak sig ud af den østeuropæiske forsvarsalliance, Warszawa-pagten, var det slut med sovjetisk tilbageholdenhed. Sovjetunionen angreb Ungarn, og Vestblokken støttede ikke de ungarske forsøg på at blive et selvstændigt land. Sovjetunionen nedkæmpede demonstrationerne brutalt, og 3000 ungarere mistede livet. Sovjetunionen fik den ungarske regering til at trække reformerne tilbage, og Kadar valgte at fortsætte som leder efter sovjetisk forbillede. Nagy blev derimod hængt. Omkring 200.000 ungarere valgte at flygte. Hvis ikke kommunismen kunne eksistere med et mere positivt udtryk, ville de hellere bo i de vestlige lande. Set fra et sovjetisk perspektiv havde det været nødvendigt at slå reformtiltagene ned. Hvis ideerne spredte sig til andre østeuropæiske lande, kunne det få store negative konsekvenser, og hvis de accepterede, at lande kunne melde sig ud af Warszawa-pagten, var Sovjetunionen ikke længere en politisk magtfaktor i Europa. Men nedkæmpelsen af opstanden i Ungarn i 1956 viste også noget andet. Vestblokken havde ikke støttet reformtiltagene og Ungarns udmeldelse af Warszawa-pagten, og dermed viste de ligesom tidligere, at de accepterede sovjetisk kontrol i Østeuropa.

Foråret i Prag

I Ungarn forsvandt de reformkommunistiske krav efter 1956. Men det gjorde de ikke i resten af de kommunistiske lande. I 1968 var ønsket om reformkommunisme stærkt i Tjekkosllovakiet. På baggrund af kravene om politisk frihed og reform af planøkonomien blev der valgt en reformkommunistisk leder, Alexander Dubcek. Han indførte større politisk frihed og ytringsfrihed og fik befolkningens store opbakning. Dubcek havde

Mange østeuropæiske lande har ikke et positivt syn på deres kommunistiske fortid i dag. I 2002 blev der rejst et mindesmærke for kommunismens ofre i Prag.

lært af Ungarnopstanden, at det var vigtigt ikke at provokere Sovjetunionen for meget. Dubcek understregede, at reformerne kun gjaldt i det tjekkoslovakiske samfund, og at der slet ikke var planer om, at Tjekkoslaviet ville melde sig ud af Warszawa-pagten. Men Sovjetunionen kunne alligevel ikke acceptere de politiske reformer. Hvis ideerne bredte sig, kunne man aldrig vide, hvad der ville ske i de andre kommunistiske lande. Sovjetunionen og de andre Warszawa-pagtlande tvang Tjekkoslaviet gennem militær invasion til at trække reformerne tilbage. Håbet om at indføre en kommunisme med et menneskeligt ansigt blev ikke indfriet. Ligesom i Ungarn flygtede mange tjekkoslovakker til Vesten, og ligesom i Ungarn støttede Vestblokken ikke reformkommunisterne hverken politisk eller militært. Den sovjetiske generalsekretær, Leonid Bresjnev, ville være sikker på, at de reformkommunistiske ideer ikke bredte sig, og at andre østeuropæiske lande ikke fik gode ideer, så han skrev i 1968 en doktrin, altså nogle principper. Bresjnevdoktrinen, som den blev kaldt, gik ud på, at ægte kommunisme, altså sovjetisk kommunisme eller marxistisk-leninistisk kommunisme, som den blev kaldt, var den eneste acceptable version. Derfor var det alle kommunistiske landes forpligtelse at bekæmpe reformkommunistiske politiske ændringer. Med militære midler, hvis det var nødvendigt. Bresjnevdoktrinen blev ved med at hænge som en trussel over de østeuropæiske lande de næste 20 år.

Det kommunistiske menneske

De kommunistiske regeringers mangel på vilje til at reformere samfundet skabte en politisk apati i befolkningerne. Hvis der alligevel ikke kunne ændres i det

politiske system, var det jo ligegyldigt, om man engagerede sig. Men det betød ikke, at det politiske var ligegyldigt, eller at der var fuldstændig mangel på opbakning til kommunismen i de enkelte lande. Det var der nemlig fra en del indbyggere i de kommunistiske lande.

Den kommunistiske ledelse tilstræbte med større eller mindre succes at skabe et økonomisk trygt samfund, hvor staten sørgede for borgerne. Og der var fokus på at opbygge en kommunistisk fællesskabsfølelse gennem forskellige former for foreningsliv. Det skete blandt andet gennem kommunistiske ungdomsforeninger, der på overfladen lignede spejder- og idrætsforeninger som i Vesteuropa og USA, gennem fagforeningsarrangementer for arbejderne og gennem andre former for fritidsaktiviteter. Målet var at skabe en følelse af fællesskab, men også et forsøg på at gøre det kommunistiske samfund til en del af befolkningens liv. Alt, hvad indbyggerne foretog sig, skulle være en del af det kommunistiske samfund. Selvom der var tale om indoktrinering, var det stadig arrangementer, som det skulle være en fornøjelse at deltage i. Der var også andre måder at skabe opbakning – og ensretning – på i det kommunistiske samfund. En metode var at bruge propaganda, der kom til udtryk på mange måder. Skoleundervisningen blev også på alle måder forsøgt rettet mod at sørge for, at eleverne tænkte kommunistisk. Og endeligt var der de magtfulde sikkerhedstjenesters overvågning og forskellige former for afstraffelse af folk, der handlede mod systemet. Så selvom den kommunistiske ledelse ikke ville reformere sig, opgav den dog ikke at få befolkningens opbakning til at danne et kommunistisk samfund og et kommunistisk menneske.

Alle kommunistiske lande fik ungdomsorganisationer, hvis medlemmer blev kaldt ung pionerer. Formålet var at gøre ungdommen kommunistisk. Her er det sovjetiske ung pionerer på Den røde plads i Moskva i Sovjetunionen i 1986.

DDR fejrede i 1989 40-året for landets grundlæggelse ved blandt andet at vise folkets opbakning og stoltheden ved at være østtysker. Overskriften er: *Det er vi stolte af.* På de enkelte billeder står der:

- Sikkerhed og tryghed.
- Arbejde til alle.
- Lige uddannelsesmuligheder for alle landets børn.
- 40 års politik for folkets ve og vel - 40 års fred.
- Alt med folket, alt for folket, alt gennem folket.
- Vores krav: hver dag at gøre vores bedste. Billedet viser medarbejdere fra kamerafabrikken Carl Zeiss.
- Hvor er vi heldige (på billedet står der, hvad DDR gør for børnefamilier).
- Socialt forsikret. Dynamisk præstationsvækst (billedet handler om den østtyske økonomiske produktivitet).
- Et program bliver realiseret (billedet handler om opførelsen af nye boliger).

DEMOKRATI OG MENNESKERETTIGHEDER

Propagandaplakater fra DDR

På plakaten ses Walter Ulbricht, en af det kommunistiske partis førende skikkelser. Der står: *Sværindustrien - grundlaget for uafhængighed og velstand.*

Propagandaplakat for den kommunistiske ungdomsorganisation Freie Deutsche Jugend (FDJ) fra 1947.

Der står: *Kom til os. Bliv medlem af FDJ.*

Reklame for ungdomsorganisationen FDJ's pinsetræf 1983 med emnet 'Væk med NATO's raketbeslutning'.

DDR ønskede et godt forhold til Sovjetunionen. På postkortet fra 1951 står der: *At lære fra sovjetmennesket er at lære at sejre!*

Von den Sowjetmensen lernen, heißt siegen lernen!

Reklame for det østtyske kommunistparti SED's 5. partikongres. Partikongresserne blev brugt til at vise DDR's og kommunismens overlegenhed. På fanen står der: *Socialismen sejrer*. 1958.

Arbejdernes internationale kampdag, d. 1. maj, var en af de vigtigste dage i løbet af året i DDR. Plakaten er fra 1953.

DDR var fokuseret på at fremstille kommunismen som ungdommelig. På plakaten er det unge medlemmer af FDJ, der reklamerer for SED's 11. partikongres i 1986. På plakaten står der: *Vi er med dig, parti*.